

Azərbaycan etnoqrafiya elminə töhfə

■ Dünya dəyişir, zaman öz hökmünü verir. Qonşu İran İslam Respublikası ilə siyasi, iqtisadi, elmi, mədəni əlaqələrimiz gündən-günə genişlənir, yeni uğurlu mərhələyə qədəm qoyur. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin İran İslam Respublikasına səfərləri bu yaxınlaşmaya daha da təkan verir.

2016-cı ilin fevralında növbəti səfərdə İran Prezidenti Həsən Ruhani ilə görüşü və imzalanmış 11 əlaqəli sənəd, zəngin gələcək münasibətlərinin inkişafına zəmin yaradır. Əlaqələrimiz elm və mədəniyyət sahəsində də uğurla inkişaf edir. Bu baxımdan İlham Məmmədovanın bu yaxınlarda çapdan çıxan "Təbriz şəhərinin maddi mədəniyyəti (tarixi-etnoqrafik tədqiqat)" adlı monoqrafiyası diqqətə layiqdir.

Təbriz bitməz-tükənməz tarix və mədəniyyət xəzinəsidir. Şəhərin çoxəsrlik tarixi, zəngin etnoqrafiyası və folkloru dünya alimləri, xüsusilə, iranlı tədqiqatçılar tərəfindən zaman-zaman öyrənilmiş və qiymətli əsərlər yazılmışdır. Lakin Azərbaycan etnoqrafiya elmində bu problem ilk dəfə olaraq gənc alim İ.Məmmədovanın adıçəkilən əsərində özünün geniş əksini tapır.

Həyatının mənasını elmdə gören İ.Məmmədova hərtərəfli biliyə, güclü məntiqə, dərin müşahidə qabiliyyətinə malik tədqiqatçıdır. Onun bir sıra xarici dilləri – farsca, ingiliscə, rusca və türkcəni bilməsi əsərin daha dolğun və məzmunlu olmasına səbəb olmuşdur.

İstedadlı alim əsərinin daha kamil, bitkin və maraqlı olması üçün dəfələrlə İran İslam Respublikasında olmuş, Təbriz, Tehran, Urmiyə, Ərdəbil, Zəncan və başqa şəhərlərdəki muzeylərin materiallarını, kitabxanalarındakı zəngin mənbələri və çoxsaylı əsərləri tədqiqatına cəlb edə bilmişdir. O, eyni zamanda, çoxsaylı informatorlarla görüşmüş, tədqiqatla bağlı söhbətlər və etnoqrafik müşahidələr aparmışdır. İ.Məmmədovanın illərlə Təbrizin tarixi və mədəniyyəti ilə bağlı beynəlxalq elmi konqres və konfranslarda dərin məzmunlu məruzələrinin yüksək qiymətləndirilməsi də çox şeydən xəbər verir.

Təbrizin təbii-coğrafi şəraiti ən qədim dövrlərdən insanların məskən salması, güzəran keçirməsi və inkişafa çatması üçün son dərəcədə əlverişli idi. Ərazinin relyefi, bitki örtüyü, hidroresursları, iqlimi və digər təbii-coğrafi amillər əhalinin yerləşməsinə, məşğuliyyətinə, məişət mədəniyyətinə, adət-ənənəsinə ciddi təsir göstərmişdir. Füsunkar təbiəti Şərq və Avropa səyyahlarını

cəlb etmiş, dünyanı heyran qoymuşdur.

Görkəmli xalqsünas monoqrafiyasında Təbrizin minillikləri ötüb keçən tarixini işıqlandırmış, "Təbriz" toponimi ilə bağlı maraqlı fikirlər söyləmişdir. Kitabda orta əsrlərdən üzü bəri müxtəlif feodal dövlətlərin paytaxtı olan Təbrizin sənət, ticarət və mədəni inkişafı haqqında məlumatlar diqqəti cəlb edir.

Monoqrafiyada məqsəduyğun olaraq yaşayış məskəni və evləri hərtərəfli işıqlandırılır. Feodal şəhərləri kimi, Təbriz də narinçala, şəhristan və rabaddan ibarət idi. Şəhərdə hələ orta əsrlərdən məhəllələr və onların daxilində küçələr formalaşmışdır. Surxab, Şeşgilan, Dəvəci, Leylava, Xiyaban və digər tanınmış məhəllələri dövr etibarlı ilə qədim olsa da, öz inkişafını indi də davam etdirir.

Əsərdə memarlıq cəhətdən gözoxşayan, Şərq üslubunda inşa edilən binalar, bazar kompleksi, karvansaralar, məscid və mədrəsələr, ziyarətgahlar, hamamlar etnoqrafik baxımdan araşdırılır. Qaraqoyunlu Cahanşahın dövründə inşa edilən Göy məscid İslam memarlığının şah əsəridir. Elxanilər dövrünün yadigarı olan əzəmətli Ərk qalası şəhərin qəhrəmanlıq tarixinin rəmzidir. Dünyanın ən qədim bazarlarından olan, canlı etnoqrafiya muzeyini xatırladan Təbriz bazarı 2010-cu ildən UNESCO-nun mədəni irs siyahısına daxil edilmişdir.

Təbrizin könüləşayan, təkrarsız məkanlarından olan, yaşlı əsrlərlə ölçülən tarixi bağ və parkları hazırda da özünəməxsusluğu, yaraşığı ilə diqqət çəkir. Bağ şəhər sakinlərinin istirahət və görüş yeri, cəmiyyətdə baş verən hadisələr barədə insanları məlumatlandıran, eyni zamanda, ictimai qınaq məkanı idi. Kitabda El gölü, Şimal bağı, Sahibabad bağı, Fərhad və Şirin bağı və başqaları haqqında dolğun məlumat verilir.

Tarixin canlı şahidi olan meydanlar ictimai, dini, siyasi, ticari, hərbi, idman və əyləncə funksiyasını daşıyıblar. Əsərdə Atsatanlar, Qurd, Saman, Səbz və digər meydanların yaranması, quruluşu haqqında ətraflı izahlar qələmə alınır. Kitabda,

həmçinin yollar və nəqliyyat vasitələrinin etnoqrafik şərhli verilir, həyat mənbəyi olan su və suvarma sistemləri, kəhrizlər, su anbarları, buxanalar və səqqaxanaların xalq həyatındakı rolu tədqiq edilir.

Geyim və bəzəklər xalqın məşəyinin, tarix və mədəniyyətinin araşdırılmasına kömək göstərir. Onlar, eyni zamanda, gözoxşayan, könüləşayan yüksək mədəniyyət, zövq, yaraşlıq və incə mətləbdir. Abırdır, həyadır, ismətdir. Bütün bu üstün cəhətləri nəzərə alan alim tədqiq etdiyi dövrdə təbrizlilərin geyimlərinin zənginliyini, təkrarsız və bənzərsizliyini göstərməyə çalışır, şəhər əhlinin qadın, kişi və uşaq geyimlərinin sadədən mürəkkəbə doğru inkişaf mərhələlərini izləyir.

Maddi mədəniyyətin həyat təminatı yaradan ən ümdə sahələrindən biri yemək və içkilər monoqrafiyada əsasən çöl-etnoqrafik materialları əsasında qələmə alınır. Təbrizlilər öz ləzzət yeməkləri ilə başqa xalqların mətbəxinə təsir göstərmişlər. Təbriz küftəsi, Təbriz büryanı, Təbriz qurabiyəsi, Təbriz nuçası və şəhərin adı ilə bağlı digər yemək və şirniyyatları qonşu bölgələrin sakinləri məhz təbrizlilərdən öyrənmişlər.

Əsərin qiymətli cəhətlərindən biri də zəngin illüstrativ materialların mətnlə uzlaşdırılmasıdır. Bu, əsərin əyanliyini daha da artırır, onu oxunaqlı edir. Heç şübhəsiz, Təbriz şəhərinin maddi mədəniyyətinə həsr edilən monoqrafiya öz siqleti, dərin məzmun və mənası baxımından Təbriz haqqında yazılan əsərlərin arasında, sırasındayla layiqli yerini tutacaqdır. Mötəbər məxəzlərə söykənən və çoxsaylı tədqiqatlar əsasında qələmə alınan və obyektiv yanaşma tərzilə seçilən əsərin təkcə Azərbaycan Respublikasında deyil, eyni zamanda, İran İslam Respublikasında da oxucular tərəfindən maraqla qarşılanacağına əminəm.

Teymur BÜNYADOV,
akademik